

SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U VINIŠĆU

UDK: (398.332.416+398.332.42+388.332.12+392.51)(497.583

Vinišće)316.7

Primljeno: 14. kolovoza 2019.

Izvorni znanstveni rad

dr. sc. NIKOLA SUNARA

Sveučilište u Splitu

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Poljička cesta 35

21000 Split, HR

niksun@ffst.hr

MARIJA JAKIĆ

Sveučilište u Splitu

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Poljička cesta 35

21000 Split, HR

mjakic1@ffst.hr

Rad analizira i interpretira terenske zapise prikupljene u Vinišću 2017. godine. Zapisi obuhvaćaju opise obreda, ophoda, običaja, aktivnosti iz svakodnevnoga života, igara i praznovjerja koja su vladala među narodom. U skladu s važnosti pojedinih blagdana za zajednicu, detaljniji su zapisi o Badnjaku, Božiću, Silvestrovu, Uskrsu, organizaciji svadbi i praznovjerjima. Zapisi svjedoče o promjenama koje su nastupile u načinu proslavljanja pojedinih blagdana. U njima je moguće zapaziti zaborav u kojem polagano nestaju nekoć opće-poznate pjesme, pozdravi, blagoslovi, ophodi, obredi, plesovi i vjerovanja.

Ključne riječi: Vinišće, tradicijska baština, običaji, obredi, praznovjerja

UVOD

Vinišće je naselje u općini Marina, u zapadnom dijelu trogirskog primorja. U prošlosti je dugo vremena pripadalo Trogirskoj općini. Smješteno je na pola puta između Šibenika i Splita, a od Trogira je udaljeno 22 kilometra. Nije poznato kada je to područje naseljeno, ali prvi pisani trag o Vinišću nalazi se u ispravama Trogirskoga kaptola iz 1272. godine u vezi s izgradnjom župne crkve sv. Jurja na Oriovici. Naziv mjesta slavenskoga je podrijetla i označava vinograd što ne iznenađuje jer se stanovništvo uglavnom bavilo vinogradarstvom, ali i ribarstvom. Pažanin navodi kako su, prema predaji, čitavi bregovi iznad Vinišća bili pod vinogradima i kako je mjesto po dobrom vinu dobilo ime Vinišće. Spomenuti autor o Vinišću i njegovoj tradicijskoj baštini izdao je nekoliko radova i knjigu *Pisme moje u kutiji stoju, Narodne pjesme iz Vinišća* (2002.) u kojoj je objedinio svoje zapise s područja Vinišća.¹

U Vinišću, kao i u drugim mjestima, tradicijska baština imala je važno mjesto u životu zajednice. Život stanovnika uvelike je određivala izmjena godišnjih doba, a s njima i poslova specifičnih za pojedino doba godine. Godišnja doba su, uz poslove koji su se izmjenjivali, donosila blagdane i različite običaje koji su ih pratili. U vrijeme zimske pauze od velikih poljoprivrednih radova slavili su se važni i tradicijom bogati blagdani poput Badnjaka, Božića, Stare godine. Proljeće je donosilo pripremu za slavljenje najvećeg kršćanskog blagdana Uskrsa kojemu su kao uvod služile pobožnosti Velikog tjedna. Ljeto je u Vinišću bilo obilježeno proslavama blagdana Presvetog srca Isusova, svetog Ivana Krstitelja, Gospe od Karmela i Uznesenja Blažene Djevice Marije u nebo, Velike Gospe. Uz spomenute blagdane i za njih karakteristične običaje, u zapisima tradicijske baštine u Vinišću zastupljena su i svjedočanstva o postojanju nadnaravnih sila, često negativnog predznaka, poput vještica ili mora i načina na koji se ljudi mogu oduprijeti njihovom negativnom utjecaju, ali i kazivanja o važnim životnim događajima kao što je svadba, o načinu provođenja slobodnog vremena i rasonodi.

CRKVENO-PUČKA BAŠTINA

Božiću prethodi advent koji nastupa prve nedjelje poslije blagdana sv. Andrije Prvopozvanoga 30. studenoga. U vrijeme adventa održavaju se zornice.

1 Ivan Pažanin: *Pisme moje u kutiji stoju: narodne pjesme iz Vinišća*. Split 2002., 5-6, 176; Ivan Pažanin: *Narodne pjesme prikupljene u naše dane u Vinišćima kraj Trogira*. Čakavska rič, Split XIV/1986., br. 1, 172.

Na blagdane sv. Barbare i sv. Nikole vrše se ophodi u one domove gdje ima male djece. Zločesta djeca simbolično se šibaju, a dobra nagrađuju. Na blagdane sv. Nikole i sv. Lucije djeca se darivaju. U Splitu i okolici tradicionalno se vjeruje da sv. Nikola dariva djecu bogatih roditelja, a sv. Lucija dariva djecu siromašnih roditelja. Uz blagdane u adventu vezuju se panspermijski obredi i vrše se divinacije. Vrijeme adventa je vrijeme kada se pomaže sirotinji. Prva nedjelja pred advent zove se *Djetinjci*, druga nedjelja *Materice* (Majke nebeske), a treća su *Očići* (Oci nebeski). Advent završava na Badnjak.

BADNJAK

Badnjak je dan bogat tradicijom, običajima, obredima kada se narod priprema za radosni dan Isusova dolaska na svijet. Prema običajima koji se događaju, ovaj dan se može podijeliti na Badnje jutro i Badnju noć. Badnje jutro karakteriziraju djeca koja prva idu čestitati navještenje Isusova dolaska ljudima u selu. Badnja noć obilježava se polnoćkom u crkvi na koju se dolazi radosno pozdraviti Isusovo rođenje. Na ovaj dan priprema se hrana koja će se blagovati, kiti se božićna jelka, prave jaslice, posti se, priprema se badnja večera, pale svijeće u pšenici, čeka polnoćka te blagoslov vodom. Blagoslov ukućana, stoke, domova, životinja, vrtova, voćnjaka, polja i dr. smatra se posebnošću jer ima tri važne funkcije. Prvenstveno blagoslovljena voda pruža zaštitu od demonskih sila, zatim pruža zdravlje bolesnima, a konačno se vjeruje i da zemlja postaje plodnijom. Jedan od važnih elemenata ovoga dana jest i badnje drvo.² Dragić bilježi: „U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo... Druga je vrsta badnjaka – klada, panj ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta.“³ Ovo drvo koje su neki birali već u kolovozu palilo bi se kod kuće i pored crkve te se za vrijeme polnoćke vatra s tog ognjišta koristila za paljenje božićne svijeće. Bilo da je kod kuće ili u crkvi, taj *panj badnjaka* stavljao bi se u ognjište i morao bi gorjeti do Mladinaca (treći dan Božića) ili do Sveta Tri kralja. Kao *panj badnjak* mogao je poslužiti jedan panj ili pak tri koja su se poistovjećivala sa Svetim Trojstvom,

2 Usp. Marko Dragić: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar 10/2014., br. 2, 399-435.

3 Marko Dragić: *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Split 43/2008., br. 1, 70.

a ono što bi ostalo od vatre (pepeo, ugljen) nosilo bi se u voćnjake, vrtove i na polja da služi kao zaštita protiv nesreće.⁴ Vitez navodi opis toga običaja: „Zapaljen badnjak domaćin posipa žitom ili na njega stavlja jelo te polijeva uljem i vinom te uz to izgovara obredne izreke. Udara ga tako da vrcaju iskre, što se tumači željom da se u idućoj godini izazove toliko blagostanje koliko gusto lete iskre. Ugarci i ostaci odnose se u polje i vrt, stavljaju u sjemenko žito, na pčelinjake i u torove, te se vjeruje u njihovu plodonosnu i zaštitnu moć.“⁵

O paljenju badnjaka kazivačica iz Vinišća govori:

„Za Badnju večer glava kuće bi unosila badnjak, obično bi bio od masline. Sva obitelj bi se okupila uz komin, a gazda bi pozdravio obitelj riječima: „Faljen Isus, na dobro vam došla Badnja večer, Božić, Sveti Stipan, Sveti Iva, Mladinci i mlado lito i svi dani u napridak. Badnjak se stavlja na vatru, zalijevao vinom, uljem i posipao žitom. Obitelj bi se okupila oko stola, a na stol se stavlja pleteni kolač u sredini posuda sa žitom, svijećom i granom masline. Izmolile bi se molitve i svi skupa večerali nemrsnu hranu. Poslije bi se peklo pršurate, onda bi se išlo na polnoćku. Na sam dan Božića bi bio obiteljski ručak, malo bogatiji. Predvečer bi se okupili na Vinišku, to je trg u selu, gdje bi se igralo kolo. Sutradan se išlo na čestitanje božićnih blagdana.“⁶

Druga, mlađa, kazivačica isti događaj opisuje s manje pojedinosti i naglašava kako se taj običaj dobrim dijelom izgubio. Ona više pažnje poklanja pripremanju *pršurata*.

„Obavezno se unosi badnjak, jedno veliko drvo stavlja bi se na komin i polijevalo bi se vinom i posipalo žitom. I bila je neka posebna molitva koja bi se molila kad se stavlja badnjak, ali ja to ne znam. No to se već izgubilo i malo tko to u Vinišćima radi, koliko ja znam. Još se sjećam da smo na Badnju večer obavezno pravili pršurate, pecipale. Pravile bi se od brašna i vode i malo rakije, ništa drugo. I to se onda frigalo na ulju. Mater bi nas uvijek potirala svih u krevet, da se ne bi pršurate pojele, da bi imali sutradan šta staviti na stol. Tiral bi nas tako da bi nam govorili, da ako dica gledaju, onda pršurate piju puno ulja.“⁷

4 Silvio Braica: *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split 13/2004., 12.

5 Vitez u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*. Zagreb 2016., 78.

6 Anđelić, Neda, 1936. god., Vinišće, 28. V. 2017. god.

7 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

BOŽIĆ

Nakon Badnjaka, dana kad se svi poslovi završavaju, jela pripravljaaju, slama unosi u kuću, božićna jelka kiti i badnjak pali, dolazi Božić. Prve naznake božićnog mira susrećemo za vrijeme badnje večere koja je obilježena obilatim, raznovrsnom posnom hranom. Nakon večere, ako ima još koji sitni posao, obavlja se te se u tišini čeka polnoćka. Običaj je da na polnoćku idu mlađi ljudi, a na Božić se organiziraju još dvije mise na koje dolaze svi ukućani. Na dan Božića ujutro djeca žure vidjeti koje su poklone dobili, a koje im je prema vjerovanju ostavio Djed Božićnjak. Smatra se da je Djed Božićnjak, starac u crvenom odijelu s crvenom kapom koji putuje na saonicama koje vuku sobovi i živi na Sjevernom polu te radi s vilenjacima, svjetovna verzija svetoga Nikole. Također, ovaj dan je obilježen druženjem obitelji koje zajedno provode vrijeme i odmaraju se od poslova što su ih napravili tijekom priprema za Božić.⁸

Drugi dan Božića blagdan je sv. Stjepana Prvomučenika, a treći dan slavi se sv. Ivan apostol. Braica navodi kako je:

„Naziv za prvi dan Božića (je) litnica, letnica, ljetnica, a označava početak nove godine. U isto vrijeme to je i naziv za božićni kruh. Drugi dan Božića, odnosno Stipanje, Stjepanje, Štefanje (26. prosinca)⁹ posvećen je konjima jer je sveti Stjepan zaštitnik konja. Seljaci tada u mnogim krajevima izlaze van s konjima i utrkuju se. Treći dan Božića, Ivanuš, Ivanja, Janušovo, božićno Ivanje, božićni Ivanjdan (27. prosinca) blagdan je svetog Ivana,¹⁰ a tada se

8 Usp. Silvio Braica: *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split 13/2004., 5-26.

9 Sveti Stjepan prvi je kršćanski mučenik. Slavi se 26. prosinca. Zaštitnik je bečke biskupije i katedrale, konja i njihovih timaritelja, kočijaša, bačvara i podrumara, zidara, tesara i klesara, tkalaca i krojača. Bio je revan propovjednik Kristova nauka što ga je i dovelo u sukob sa židovskom zajednicom i rezultiralo pogubljenjem kamenovanjem pred gradskim vratima. Smatra se da je mučeništvo podnio oko 350 m od sjevernog ulaza u Damask. Uz blagdan svetoga Stjepana vezani su brojni narodni običaji podjele „Stjepanova kruha“ siromasima, blagoslova konja i njihove hrane „Stjepanovom vodom“, blagoslova crnog vina uz ubacivanje kamenčića u kalež kao podsjetnika na njegovu mučeničku smrt. Vino se prolijevalo po oranicama kao „Stjepanova ljubav“ ili se ispijalo. U mnogim zemljama održavaju se u čast svetoga Stjepana hodočašća s konjskim zapregama, a u gornjoj Šleskoj se na svećenika ili posjetitelje crkve baca zob, a taj čin simbolizira kamenovanje. U umjetnosti je prikazivan kao đakon s palmom i knjigom na kojoj se nalaze tri kamena, a kamenje nerijetko drži i u ruci (Erhard Gorys: *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko 2003., 344-345).

10 Sveti Ivan Evanđelist ili Ivan Apostol bio je pisac Ivanova evanđelja. Otac mu je bio galilejski ribar Zebedej, a majka Saloma Galilejska iz Betsaide na Galilejskom jezeru. I sam je bio

blagoslivlje vina u crkvama, iznosi se božićna slama van i stavlja na voćke, pale se koleda. Na taj dan bi se i kuća pomela, što se nije smjelo napraviti na sam Božić ili na Stipanje.¹¹

Obitelj kazivačice iz Vinišća prvi je bor nabavila krajem 60-ih godina 20. stoljeća, ali i prije ulaska bora u domove postojali su znakovi koji su odavali da se radi o božićnom vremenu. Na stolove se stavljao okrugli pleteni kolač u čije bi se središte postavila posuda ispunjena žitom u koje bi se zabola maslinova grana i svijeća.

„Ko dite mi nismo imali bor. Ja mislim da sam imala jedno deset, dvanaest godina kad smo prvi bor kupili. Ali na stolu je uvijek bija pleteni kolač, pravija bi se okrugli kolač ko pletenica i unutra bi se stavila jedna posuda koja bi se napunila žitom, stavila bi se maslinova grana i unutra bi se stavila svića koja bi se palila za božićni ručak. Sad šta je bilo za božićni ručak toga se ja slabo sićam. Obično bi bogatije obitelji klale ovna, a siromašnije kokoš.“¹²

Treći dan od Božića blagdan je *Nevine dječice*. Taj dan u hrvatskoj tradiciji naziva se još *Nevina dica*, *Nevina dičica*, *Mladenci*, *Mladinci* te *herodeševo* ili *šibarjevo* u kajkavskim krajevima Hrvatske, a u Lici je poznat naziv *Šibalice*.

Na blagdan *Nevine dječice*, dok djeca spavaju, lagano ujutro po tabanima ih išibaju mladicom, a potom ih darivaju orasima, jabukama, lješnjacima, kolačima. Nekoć su djeca, primjerice u Svinišću, obilazila kuće i pozdravljala ukućane riječima: „Na zdravlje vam došla Nevina dica“, a domaćice su ih

ribar. Zaštitnik je teologa, slikara i kipara, rezbara, tiskara knjiga, knjižara, pisara i pisaca, službenika i bilježnika, mesara, staklara, vinogradara, svjećara, i pletača košara. Njegova se pomoć zaziva kod trovanja, opekotina, epilepsije, bolesti stopala, a i protiv tuče i za dobru žetvu. Prvo je bio učenik Ivana Krstitelja, a potom je postao jedan od najbližih Isusovih pratitelja. Jedinu je od dvanaestorice apostola pratio Isusa do križa pa mu je Isus neposredno prije svoje smrti povjerio svoju majku Mariju. Za vrijeme progona pod Herodom Agripom I. pobjegao je s Marijom u tolerantniji Efez u Maloj Aziji u kojem je Marija umrla oko 50. ili 54. godine. Odatle je za vladavine cara Domicijana prognan na otok Patmos na Egejskom moru gdje je, kako se vjeruje, napisao Apokalipsu. Po smrti cara Domicijana, vratio se u Efez gdje je napisao četvrto evanđelje i umro u dubokoj starosti. Običaj je u mnogim krajevima da se njemu u čast na njegov blagdan 27. prosinca posvećuje „Ivanovo vino“ (Erhard Gorys: *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko 2003., 175-177).

11 Silvio Braica: *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split 13/2004., 8.

12 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

simbolično darivale. Na Korčuli se *veselalo*¹³ u onim kućama u kojima ima novorođenčadi.¹⁴

SILVESTROVO

Silvestrovo se slavi 31. prosinca, a naziva se još i Stara godina jer se u noći sa 31. prosinca na 1. siječnja obilježava početak nove kalendarske godine. Na ovaj dan održavaju se mise zahvalnice za darove primljene tijekom protekle godine, krijesovi, razni vjerski običaji i obredi, škropljenje kuća, djece, dvorišta i štala. Dan se naziva Silvestrovo u spomen na Rimljanina koji je bio trideset treći papa po redu Silvestar I. (od 31. siječnja 314. godine do 31. prosinca 335. godine). Njegov je pontifikat trajao dvadeset jednu godinu, jedanaest mjeseci i jedan dan. Postao je papa za vrijeme cara Konstantina I. Velikog, kojega je krstio, a sudjelovao je i u Prvom općem saboru u Niceji. No, veliki događaj koji je obilježilo njegov pontifikat jest taj da je car proglasio kršćanstvo slobodnom religijom. Najčešće se prikazuje u papinskoj odori s mitrom, noseći u ruci knjigu i biskupski štap, s maslinovom grančicom kao simbolom mira i s anđelima. Ponekad se na slici pored njegovih nogu prikazuje bik ili zmaj. Njegove relikvije čuvaju

13 Na području Trebinjsko-mrkanske biskupije i Račišća na Korčuli „nezaobilazni dio slavljenja Božića bio je i veselanje. Veselanje je pjevanje pjesama u osmercu koje u pripjevu imaju stih *veselo, veselo*. Veselanje se nije pjevalo samo na sam dan Božića, nego i kroz čitavo božićno vrijeme. Ove kratke pjesme karakteristika su krajeva čitave Trebinjske biskupije, koja se održala tisuću godina. Kako se pjevalo kroz cijelo božićno vrijeme, postojala je potreba u narodu da se spjeva što više pjesama da se ne bi stalno ponavljali isti stihovi. Zadivljujuće i začuđujuće je što je puk tada bio nepismen, a i danas nalazimo golem broj veselarskih (i drugih) pjesama. Momci su djevojkama, i one njima, pjevali pjesme koje bi imale pripjev *veselo, veselo*. Mnoge pjesme su nastajale u kolu ili na sijelu, a imale su različite melodije. Razlog tomu je što su se neke pjevale stojeći, neke u kolu, a neke opet hodajući, te se melodija prilagođavala situaciji. Veselanje (pjevanje predbožićnih i božićnih pjesama) počinje 6. prosinca, na *Nikoldan*. Ophod u kojem se pjevaju te pjesme naziva se *veselanje*. Vid Vukasović Vuletić u članku *Božić u Račišćim (O. Korčula)* navodi da je narod pjevao: *Božić zove s onu stranu: Prevedite me ... Kolendo, kolendo, / U Božiću tri nožića – Veselo, veselo*. Tamošnji su žitelji podrijetlom iz Hercegovine, a pobjegli su od osmanskoga terora 1672. godine. Odjeci veseljanja nalaze se i u Studencima kod Ljubuškoga, što je razvidno iz stiha: *Božić nam je, drago nam je, veselo, veselo*.“ (Marko Dragić: *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Split 1/2008., 33-34.)

14 Marko Dragić: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta Tri kralja*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar 14/2018., br. 1, 189-230.

se u Rimu u crkvi svetog Silvestra, a proglašen je zaštitnikom od gube te zaštitnikom stočne hrane i stoke.¹⁵

Oko čina krštenja Konstantina I. Velikog napisane su i ispričane brojne priče i legende. Jedna je od njih kako je car Konstantin zapovjedio vojnicima da se pogube svi kršćani, a sveti Silvestar je u strahu sa svojim činovnicima pobjegao u planine i tamo se sakrio. Zbog tog teškog čina Bog je odlučio kazniti Konstantina teškom bolešću. Konstantin se savjetovao sa svojim liječnicima koji su smatrali da treba uzeti tri tisuće male djece, prerezati im grlo i okupati se u toj vrućoj krvi pa će ozdraviti. Kada je došlo vrijeme da Konstantin krene na put do mjesta gdje će se okupati, ispred njegovih kola bile su uplakane i tugujuće majke sve odvedene djece. Okružen istinskim plačem i tugom, Konstantin je uvidio svoju grešku i naredio da se djeca puste. Kada su djeca puštena, majke su počele zahvaljivati i odlaziti, a Konstantinu su se u snu pojavili sveti Petar i sveti Pavao te mu za nagradu što je učinio takvo dobro djelo rekli da pošalje vojnike u planine po Silvestra koji ga treba krstiti i na taj način će ozdraviti. Konstantin je to učinio. Kada je Silvestar došao do Konstantina, ovaj mu je ispričao svoj san, a Silvestar je njemu pokazao slike svetoga Pavla i svetoga Petra. Odlučan u svojoj namjeri, Konstantin je otišao u crkvu sv. Petra ispovjediti se, a desetinu imanja dao je Crkvi. Riječi o njegovim djelima došle su i do Konstantinove majke Helene koja je živjela u Betaniji. Sretna što se odrekao lažnih idola, majka mu je poslala pismo pohvale, a on joj je odgovorio da bi ona trebala skupiti dvanaest mudraca židova, a on će dvanaest mudraca kršćana. Majka se s tim složila i došla je sa svojim mudracima kod sina koji je na svojoj strani imao Silvestra i njegove činovnike. Židov Zambry je doveo bijesnog bika kojem je šapnuo nešto u uho i bik se srušio mrtav. Silvestar je za taj čin rekao kako smatra da riječ nekog vruga nije dovoljna da se ubije nekoga, ali je veliko djelo vratiti nekoga u život. Zambry je rekao da ako Silvestar oživi bika, svi će početi vjerovati u Isusa Krista, i tako je bilo. Silvestar je zapovjedio zloduhu da u ime Isusa Krista iziđe iz bika, a bik se već u idućem trenutku digao i krenuo naprijed. Zbog te legende, on se prikazuje s bikom pored nogu. Legenda koja pak govori o tome kako je Silvestar sišao sa svojim činovnicima na poticaj svetoga Petra u jamu i spasio Rim od smrtonosnog daha zmaja razlog je zašto se na slikama pored svetoga Silvestra ponekad zna naći i zmaj.¹⁶

15 Usp. Marko Dragić: *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Split 50/2015., br. 2, str. 303-323.; Erhard Gorys: *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko 2003., 340.

16 Usp. Marko Dragić: *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Split 50/2015., br. 2, str. 303-323.

U Hrvatskoj postoje brojne crkve posvećene svetom Silvestru. Npr. na otoku Biševu u 16. stoljeću izgrađena je crkva sv. Silvestra, u 15. stoljeću u Oprtlju (Istarska županija), a postojale su i crkve sv. Silvestra i u Zadru i u gradiću Draguću. Jedan od obreda koji prati spomendan svetog Silvestra jest koledanje. „Koledanje je trodijelno čestitarsko pjevanje koje izvodi skupina od pet do sedam mladića ili odraslih ljudi.“¹⁷ Izraz koleda vjerojatno je antičkog podrijetla, *lat. kalendae (ili calendae)* i *grč. καλανδαι* izvode se najčešće iz *lat. glagola calo, -are* (s inačicama *lat. caleo* ili *grč. καλεω*) u značenju *zazivati, zvati*.¹⁸ Ova vrsta pjevanja pripada usmenim lirskim obrednim pjesmama, a velik ih je broj kristijaniziran. Pjesme se većinom izvode oko Božića i Nove godine pa su glavni motivi pjesama adventski i božićni, ali sam sadržaj pjesama kreće se oko ljubavne, vjerske, povijesne i mitske tematike. Koledalo se na način da bi se najčešće muškarci, a ponegdje djevojke i djeca, navečer skupili i odlučili kome će koledati. Išli su u skupinama različite veličine, najčešće s pet do sedam članova. Kuće koje su znale da će se kod njih koledati pripremale su se cijeli dan i večer da bi koledare mogle ugostiti. Na dan koledanja muškarci bi došli do kuće, svatko bi otpjevao svoj stih, a zatim bi ih skupina ponovila. Nakon pjevanja, jedan od momaka tri puta bi pucao iz pištolja pa bi zapjevali neku pobožnu pjesmu poslije koje se tražilo od domaćina da ih pusti unutra jer je hladno ili pada kiša. Domaćin bi ih zatim odveo u posebnu sobu gdje bi ih počastio, a ako je momak koji je koledao zaljubljen u curu u toj kući, on bi izjavio da ga boli i da ne može nastaviti s koledanjem. Družina bi shvatila što se događa, ostavila ga u toj kući i nastavila svoje koledanje.¹⁹

Nažalost, danas su, osim u ponekim mjestima, ovi načini obilježavanja Silvestrova nestali. Dan se uglavnom provodi spremajući se za doček Nove godine u nekom restoranu, hotelu, klubu ili pak stanu, a sam je doček obilježen pjesmom, pićem, vatrometom i ostalim pirotehničkim sredstvima.

Kazivačica je opisala obrede koji su se događali na Staru godinu i kako se u Vinišću čekala Nova godina. Na Staru godinu blagoslivljalo se blago u stajama, a navečer bi se svi okupili u mjesnom domu na priredbi gdje bi plesali u

17 Marko Dragić: *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Split 50/2015., br. 2, 312.

18 Ivan Lozica: *Došli smo vam kolendati*. Narodna umjetnost, Zagreb 36/1999., br. 2, 72.

19 Marko Dragić: *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Split 50/2015., br. 2, 314-315; Tanja Perić-Polonijo: *Koleda – tekst u ophodu*. Dani Hvarskog kazališta 2, Split 1985., 384-390.

kolu i zabavljali se uz obilje hrane, pića i glazbe. Na žalost, zajedničko slavlje nije potrajalo i već u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća ljudi su počeli s individualnim dočecima u vlastitim domovima.

„Za Novu godinu bi se pekli *bravari* koji bi se ukrašavali. Također su se pravile pršurate. Dio *bravara* se nosio u staje, zajedno sa blagoslovljenom vatrom za blagoslov blaga. Između 1970. i 1975. godine svi smo skupa slavili Novu godinu u mjesnom domu. Navečer bi se okupilo u dom, oko sedam, osam uri bila bi priredba koju bi spremala omladina, i poslije toga bi bilo kolo i bio bi šank gdje je omladina prodavala piće i tu bismo svi čekali Novu godinu do ponoći, iščestitali i poslije ponoći se razilazili. Ali cilo selo bi došlo, to je puna puncata sala bila, a onda kad je već 1971. godine osnovan disko, zvao se Feniks, onda se još uvijek čekala Nova godina svi skupa, ali bimo jednu turu stavili muzike, onda bi jednu turu muzike ostavili kolo. Tako da su i mladi i stari bili skupa i tako do jedno 1976. god., a od tad bi svako po svojim kućama, već su se počele praviti grupice.“²⁰

Nekoć u Vinišću, kao i u drugim krajevima, „ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak, na blagdan Sv. Tri kralja iznose se i ostavljaju u vinogradu, voćnjaku, masliniku i sl. i služe kao zaštita od nevremena i za uspješniji urod. U trogirskom kraju badnjak se gasio na taj blagdan i nosio iz kuće te stavljao u tor u zid gdje su stale ovce jer su ljudi vjerovali da su tako ovce zaštićene od bilo kakvih bolesti.“²¹

KORIZMA

Korizma počinje na Čistu srijedu i obuhvaća četrdeset dana prije Uskrsa, a završava na Veliki petak. Kršćani se molitvom, postom, slušanjem i čitanjem Božje riječi te dobrim djelima pripremaju za slavljenje Uskrsa. „Odrasli pripadnici za krštenje, *katekumeni* imaju u korizmi završne pripreme za svoje krštenje u uskrsoj noći. U korizmi kršćani pristupaju sakramentu ispovijedi. Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica.“²²

20 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

21 Marko Dragić: *Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatia et Slavica Iadertina, Zadar 3/2007., br. 3, 372.

22 Marko Dragić: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split 2008., 153.

USKRS

Završne pripreme za Uskrs počinju u Velikom tjednu koji uvodi Cvjetnica (*Cvitnica*, *Cvitna nedilja*) ili Nedjelja muke Gospodnje, a naziva se i *Palmenicom* (Šolta), *Palminom nedijom* (Trogir), *Nedejom od pome* (Župa Dubrovačka).²³ U Istri i Kastavštini zvana je *Uličnica* (prema maslini zvanoj ulika), a južno odatle, uz češće prije spomenute nazive vezane uz palmu, ponegdje se nazivala i *Maslinica* ili *Maslinska nedija*.²⁴ Ona je spomendan Isusova slavodobitnoga ulaska u Jeruzalem. Taj dan obilježen je umivanjem u ubra-
nom cvijeću koje se stavlja u vodu i odlaskom na misu i procesiju s maslinovim i palminim²⁵ grančicama koje se na misi blagoslivljaju što ima apotropejsku funkciju.²⁶ Vjerovalo se da umivanje u cvjetnoj vodi *donosi zdravlje, mladost i, osobito, ljepotu lica i zdravlje očiju*.²⁷ Na Cvjetnicu se u crkvama čita ili pjeva Muka Gospodnja, a običaj je bio da se po povratku kući grančice stave pored križa ili neke slike i ondje stoje do sljedeće Cvjetnice. Njihova funkcija bila je da toj kući donesu blagoslov, a negdje se vjerovalo da mogu pružiti zaštitu od groma.²⁸ Crkva je grančice čuvala do iduće Pepelnice kada su se spaljivale i njihov se pepeo koristio za pepeljenje, kao simbol čišćenja i poniznosti.²⁹ Veliki tjedan završava Vazmenim (Svetim) Trodnevljem, odnosno Velikom četvrtkom, Velikom petkom i Velikom (Bijelom) subotom. Veliki četvrtak, prema Bibliji, dan je posljednje večere. Na taj dan Isus je došao blagovati s apostolima i svojom majkom, svjestan da će ga te iste noći jedan od njegovih učenika izdati. Prema predajama, Marija je spremila za Isusa (koji se nije pojavio na njezinoj večeri) zelje, pa je to tradicionalno jelo za Veliki četvrtak koji se onda još naziva i Zeljavi četvrtak. Na taj dan, koji je ujedno bio i dan prije židov-

23 Marko Dragić: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, Split 8/2015., 157.

24 Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskrsni običaji*. Zagreb 1997., 83.

25 Palma se često prikazuje uz mučenike i simbolizira njihovu pobjedu nad smrću (Anđelko Badurina (ur.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb 2000., 447).

26 Marko Dragić, Nikola Sunara: *Suvremeni zapisi tradicijske baštine u Ceri*. U: Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, Split 5/2012., br. 5, 161.

27 Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskrsni običaji*. Zagreb 1997., 78.

28 Vitez u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*. Zagreb 2016., 100.

29 Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskrsni običaji*. Zagreb 1997., 31; Zorica Jurilj: *Korizma i Uskrs u hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica, Split 25/2018., br. 1, 18.

skog blagdana Pashe, Isus je ustanovio svetu misu. Pranje nogu apostolima još je jedan čin koji obilježava Isusovo navještenje smrti i uskrsnuća, čin koji je simbol gostoprimstva u kraljevstvo nebesko. Poštujući Isusov primjer, i danas se na Veliki četvrtak pronalazi 12 muškaraca koji se dovode pred svećenike, biskupe, papu koji im onda peru noge i ljube ih. Isusov predosjećaj za večerom da će biti izdan ispunio se i, nakon večere, njegov apostol Juda Šimun Iškariotski poljupcem je osudio Isusa na smrt.³⁰ Na taj dan crkvena se zvona zavežu do Velike subote, a u mnogim mjestima djeca izazivaju buku različitim napravama (npr. čegrtaljka³¹) kroz cijelo mjesto te tako najavljuju misu.³² Ne Veliku srijedu, Veliki četvrtak i Veliki petak u nekim su se sredinama održavali barabani. To je bio običaj u kojem su „na kraju noćnih misa svećenici i vjernici udarajući instrumentima pravili buku, simbolizirajući strah i potres što je nastao u času Isusove smrti“.³³ Najčešće se udaralo šibama po crkvenim klupama, a u Dalmaciji su ti udarci bili namijenjeni razbojniku Barabi kojega je židovski narod spasio radije nego Isusa. Upotrijebljene šibe smatrale su se blagoslovljenima i imale su panspermijsko svojstvo te su zbog toga stavljane u voćnjake, povrtnjake, na polja, u štale i domove.³⁴

Veliki petak spomendan je Isusove patnje i muke. Na taj dan nema euharistijskih slavlja, a s oltara se skidaju svijećnjaci, cvijeće, oltarnik, križ, a cijeli dan kupe se milodari za održavanje Isusova groba. Prema evanđeljima, na taj dan Isus je izveden pred Poncija Pilata koji je simbolično oprao ruke od njega i njegovu sudbinu prepustio narodu na izbor – smrt ili život. Narod je, potaknut vođama, odabrao smrt. Nakon takvog odabira, vojnici su Isusa bičevali i stavili mu krunu od trnja na glavu. Uz to, određeno je da Isus mora nositi svoj križ do Golgote na kojoj će biti razapet. Kako je bio ranjen, Isus nije mogao nositi križ pa su vojnici odabrali Šimuna Cirenca da mu pomogne. Kada su došli do Golgote, vojnici su skinuli s Isusa njegove halje, razdijelili ih među sobom i razapeli ga. Na križu je Isus svojoj uplakanoj majci simbolično za sina

30 Marko Dragić: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, Split 8/2015., 164-167.

31 Ručno izrađena drvena glazbala, načinjena od nazubljenog koluta koji se okreće i drvene levice koja udara u zupce koluta i izaziva klanjanje.

32 Vitez u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*. Zagreb 2016., 102.

33 Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskršni običaji*. Zagreb 1997., 90.

34 Marko Dragić: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, Split 8/2015., 163; Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskršni običaji*. Zagreb 1997., 92-93.

dao apostola Ivana, a njemu Mariju za majku. Nakon tri sata na križu, Isus je preminuo.

Veliki petak u narodu se provodi u tišini i u postu, nema pjevanja, a večer se provede u crkvi slušajući Muku Gospodnju. Na ovaj dan ide se i na posljednji Križni put.

„Koliko je poznato, najstariji Križni put u Hrvata je Bogomojanski križ koji se neprestano održava od 15. stoljeća. Vjernici prijeđu 20 kilometara, a Bogomojanski križni put je na UNESCO-ovoj listi zaštićene nematerijalne baštine. U 16. stoljeću, kada su se sukobili plemići i pučani, prema predaji, Bogomojanski križ je prokrvario.“³⁵

Nositi križ velika je čast pa župni ured dobiva molbe čak godinu dana unaprijed, a odabir tri osobe događa se na Veliku srijedu. To moraju biti uzorni vjernici, a izuzeci se rade kada npr. osobe imaju velike zavjete kao što je ozdravljenje, bilo vlastito, bilo drage osobe. Križevi (jedan veliki i dva mala) nose se iz crkve, pokriveni ljubičastim velom (pokriveni su na Veliki četvrtak) te se narod kreće kao u povorci za sprovod, a pjevaju se Muka Gospodnja i Psalmi.³⁶

Vjerovanje koje prati Veliki petak u tome je da se popijeno vino pretvara u krv ili da podsjeća na Isusovu krv. U Sinjskoj krajini vjerovalo se da se taj dan ne smije krvariti, a na Braču da mesari ne smiju klati stoku ni žene mijesiti kruh jer će u njemu biti krvi. U Perušiću u Lici zabilježeno je da se na Veliki petak ne smije češljati. U središnjim i sjevernim krajevima Hrvatske postoji vjerovanje da se taj dan pije rakija umjesto vina jer je vino kao Isusova krv.³⁷ Postoji i vjerovanje da osobe koje boli glava trebaju taj dan oprati glavu sa zavjetom da više nikad neće petkom prati glavu.

Velika ili Bijela subota zadnji je dan Vazmenog trodnevlja, dan kada je Isus uskrsnuo. Prema Bibliji, na taj su se dan žene, među kojima su bile Djevica Marija i Marija Magdalena, uputile prema Isusovu grobu. Kada su došle pred grob, naišle su na čudesan prizor – vojnici su spavali, a kamen je bio pomaknut. Pored groba sjedio je anđeo lica kao munja, odjeće bijele kao snijeg, koji im je rekao da ne traže živoga među mrtvima i da je Isus tada već u Galileji.

35 Marko Dragić: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, Split 8/2015., 168.

36 Marko Dragić: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, Split 8/2015., 168.

37 Vitez u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*. Zagreb 2016., 103.; Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskrсни običaji*. Zagreb 1997., 74-75.

Misa na Veliku subotu započinje kasno navečer i sastoji se od tri dijela. Prvi dio je blagoslov ognja ispred crkve. Blagoslovljeni oganj narod je u mnogim dijelovima Hrvatske nosio kući kako bi od njega zapalio kućnu vatru i na taj način prenio blagoslov na svoje ognjište. Pazilo se da se blagoslovljena vatra ne ugasi jer su se ljudi bojali da bi time blagoslov mogao napustiti dom.³⁸ Na blagoslovljenom se ognju prije bdjenja pali Uskrsna svijeća koja se unosi u crkvu. Prilikom unošenja svijeće, plamen se dijeli među vjernicima, pjeva se hvalospjev uskrsnoj svijeći, a crkva je obavijena tamom. Taj dio obreda završava pjevanjem *Slava Bogu na visini* kada sva zvona počinju zvoniti, svjetla i svijeće se pale, označava se Isusovo uskrsnuće i pobjeda života i dobra nad smrću i zlom. Zatim nastupa drugi dio obreda – blagoslov vode. Vodu je narod čuvao kao zaštitu prostora, ljudi i stoke, a koristila se i za škropljenje preminulih, zaštitu od nevremena, krštenje životno ugrožene novorođenčadi ili kao lijek protiv glavobolje.³⁹ Zadnji dio obreda bdjenja blagoslov je hrane koju su vjernici donijeli (sirnica, jaje, sol i dr.) za blagovanje na Uskrs. Bdjenje završava euharistijom.

Običaji u narodu koji prate Veliku subotu jesu uređivanje kuće, spremanje hrane i umivanje u netom blagoslovljenoj vodi. Ako nema blagoslovljene vode, onda se treba umiti u prirodnim izvorima, potocima i rijekama. Poseban je običaj bojanje jaja različitim tehnikama. Jaja se biraju jer su simbol novog života i nade u uskrsnuće.

Nakon Vazmenog trodnevlja i svih priprema, dolazi najveći i najradosniji kršćanski blagdan – Uskrs (Vazam), dan kada je Isus uskrsnuo i otkupio grijehe svih ljudi. „Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe.“⁴⁰ Također, Uskrs se prije slavio tjedan dana, ali od 19. st. slavi se samo Uskrsni ponedjeljak. Pascha je kod Židova bio blagdan kada su se prisjećali čudesnog izlaska židovskog naroda iz egipatskog ropstva.

Uskrs je dan koji se provodi u obitelji, djeca se oblače u najljepšu odjeću, blaguje se hrana koja je blagoslovljena u crkvi, a ako nije blagoslovljena onda

38 Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskrsni običaji*. Zagreb 1997., 103-104.

39 Jasna Čapo Žmegač: *Hrvatski uskrsni običaji*. Zagreb 1997., 105-106.

40 Marko Dragić: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split 2008., 173.

se taj dan ide na misu i na blagoslov. Hranu koja bi ostala nakon jela nije se smjelo baciti, a da se prvo ne poljubi. Običaj koji je najpoznatiji i najrašireniji jest „tucanje jajima“. Odnosno, svaka osoba bira pisanicu koja je kuhana i bojana na Veliku subotu, zatim jedna osoba udara vrh o vrh i dno o dno pisanice druge osobe. Cilj je igre razbiti pisanicu druge osobe i na taj način osvojiti što više pisanica.

U Vinišću na Veliki četvrtak, Petak i Subotu bio je post i nemrs. Velika subota bila je obilježena pospremanjem kuće, bojanjem jaja, spremanjem hrane koja će se nositi na posvećenje i zajedničkim objedom. U ponoć se hrana nosila na posvećenje, a na sam Uskrs svečano bi se doručkovalo i dan bi bio obilježen odmaranjem, druženjem s obitelji i konzumiranjem onoga čega su se odrekli u korizmi.

„Nama je misa nekako uvijek u ponoć, ponoćke su. Nikad nismo imali ono devet, deset, jedanaest sati, uvijek su ponoćke. I sićam se ko dica procesija bi za Uskrs išla kroz selo. Imali smo crkveni zbor, nije to bia zbor, bilo je jedno 5-6 starih ljudi i oni su uvijek pivali u Crkvi, ali sićam se kroz te procesije išli smo od Crkve, kroz polje, kroz cilo selo i onda bi se pivala Muka. Ali nismo onda nosili križ, vidiš sad se nosi križ, a onda su dica nosila čegrtaljke. Ali najviše mi je ostala upečatljiva ta procesija. Nikad se nismo oblačili posebno. Žene bi se obukle i danas se obuku u narodnu nošnju. Ona se sastoji od suknja od tkanoga sukna, gore bi bija, to se zvala košulja ko oplećak ukrašena čipkom sva i cipele gumaše i traverša, jednostavna, a lipa. Također na Veliki četvrtak nosili bimo štape, šibe to se zvalo baraban i onda bi tukli po klupama, to je bilo ka kažnjavanje ovih šta to raspli Isusa, no nisam sigurna točno oko značenja toga.“⁴¹

SPASOVO

Blagdan Uzašašća je četrdeset dana nakon Uskrsa, „uvijek četvrtkom, a slavi Kristov uzlazak u nebo. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Uzašašće u hrvatskoj kulturnoj baštini karakteriziraju spasovski ophodi, zvani *križari* i *križarice*, koji se prvi put spominju početkom 17. stoljeća u Bakru. Procesije su počinjale u ranu zoru sa svrhom blagoslova polja, održavale su se ponedjeljkom, utorkom i srijedom uoči Uzašašća, te su se ti dani zvali *Križevi dani*. Procesije su 1952. g. komunističke vlasti zabranile. Narod taj blagdan smatra i pastirskom svetkovinom, te

41 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

ga karakteriziraju pastirske svečanosti, obredi i običaji. Slavonska mladež je taj blagdan nekoć proslavljala veseljem i plesovima.⁴²

DUHOVI

Duhovi su pedeset dana nakon Uskrsa. Tim blagdanom završavaju se uskršnji blagdani. „Na taj su dan svi Isusovi učenici bili zajedno. S neba se začuo šum, kao kad se digne silan vjetar, i napunio svu kuću u kojoj su apostoli sjedili. Pokazali su se razdijeljeni jezici kao od vatre i na svakog od njih sišao je po jedan. Napunili su se Duha Svetoga i počeli govoriti tuđim jezicima 'kako im je Duh Sveti davao govoriti'. Budući da su Židovi toga dana obilježavali Pedesetnicu, u Jeruzalemu je bilo mnoštvo naroda različitih narodnosti. Mnoštvo je bilo zbunjeno kada su čuli apostole kako govore njihovim jezicima. Neki su se podrugivali govoreći da su se apostoli ponapijali. Petar je među apostolima ustao i rekao da se ispunilo obećanje proroka Joela: 'Izlit ću duha svojega na svako tijelo'. Petar je rekao Izraelcima da je Isusa, kojega su oni razapeli, Bog oživio od mrtvih i uzdignuo na nebesa gdje je primio Duha Svetoga i izlio ga, 'kao što svi vi vidite i čujete (...)'.“

Zbunjeno je mnoštvo pitalo što im je činiti, a Petar im je rekao da čine pokoru i pokrste se jer će tako primiti Duha Svetoga i spasiti se. Tada ih se tri tisuće pokrstilo i to je bio rođendan Kristove Crkve.⁴³

PRESVETO SRCE ISUSOVO

Blagdan Presvetog srca Isusova od godine 1856. slavi se trećeg petka nakon blagdana Duhova, a i cijeli mjesec lipanj posvećen je Srcu Isusovu. Pobožnost Srca Isusova započela je vizijama koje je imala sv. Margareta Marija Alacoque. Ta je svetica, rođena u Lauthecouru u Burgundiji, s osam godina ostala bez oca pa su je u internatu odgajale klarise. U djetinjstvu je oboljela od teškog oblika dječje paralize, ali je neobjašnjivo ozdravila nakon četiri godine. Odlučila je postati redovnicom usprkos majčinoj želji da se uda te je 1671. ušla u samostan salezijanki u Paray-le-Monialu. Mlada je redovnica imala vizije, ali nitko ih nije ozbiljno shvaćao. Godine 1675. imala je veliku viziju u kojoj joj

42 Marko Dragić: *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Crkva u svijetu, Split, 44/2009., br. 3, 305.

43 Marko Dragić: *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*. U: Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, Split 5/2012., 55.

je saopćeno da treba djelovati s ciljem štovanja Srca Isusova. Međutim, njezine vizije odbačene su kao priviđenja, a u susret joj je izišao samo blaženi Claudius de la Colombiere. Iako je ubrzo umro, njegova knjiga *Duhovne vježbe* pomogla je širenju štovanja Srca Isusova, a širenju te pobožnosti pomogao je i isusovac Jean Croiset. Ipak, Crkva je dugo vremena odbijala prihvatiti štovanje Srca Isusova i to je potrajalo do pape Klementa XIII. koji je 1765. odobrio slavljenje blagdana Srca Isusova za neke biskupije, a papa Pio IX. proširio je 1856. njegovu odluku na cijelu Crkvu.⁴⁴

„Glavni blagdan, zaštitnik je Presveto srce Isusovo. Održava se svečana misa, uz nazočnost gostujućih svećenika (desetak). Obavezno je procesija s kipom koju nose žene odjevene u narodne nošnje. Prije se nakon mise i objeda svetkovalo uz narodno kolo, danas obično imamo goste nekog prijateljskog KUD-a.“⁴⁵

SVETI IVAN KRSTITELJ

Ivan Krstitelj bio je posljednji prorok Staroga zavjeta čiji je život završio oko 29. godine poslije Krista. Bio je Kristov prethodnik koji je najavio njegov dolazak. Otac mu je bio židovski svećenik Zaharija, a majka Elizabeta. Rođen je pola godine prije Isusa u selu blizu Jeruzalema koje mu je danas predgrađe. U ranoj dobi otac ga je uputio na strogi vjerski odgoj u jednu zajednicu Esena na Mrtvom moru. Tamo je živio pustinjački, a s javnim djelovanjem započeo je 29. godine po Kristovu rođenju. Pozivao je pokoru, a svoje je sljedbenike krstio u rijeci Jordanu i tako ih čistio od grijeha. Tako je krstio i Isusa kojega je prepoznao kao Mesiju. Zbog sve većeg broja sljedbenika i brojnih slušatelja njegovih javnih propovijedi, izazvao je sumnju vlasti koje su se bojale ustanka. Herod Antipa, zbog toga i zbog javne osude koja je dočekala njegovu preljubničku vezu s Herodijadom, ženom polubrata Filipa, dao je utamničiti Ivana. Herodijada je zahtijevala da ga pogube, a prilika da to postigne pružila joj se na rođendanskom slavlju upriličenom u Herodovu čast. Pred njim je svoj ples izvela Herodijadina kći Saloma, a on joj je obećao pokloniti što god zaište. Ona, potaknuta majkom, zatražila je Ivanovu glavu koju je i dobila.⁴⁶ Ivan Krstitelj pokopan je u Samariji.

44 Erhard Gorys: *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko 2003., 264-265.

45 Anđelić, Neda, 1936. god., Vinišće, 28. V. 2017. god.

46 U evanđeljima se opisuje propovijedanje Ivana Krstitelja i Herodovo utamničenje Ivana Krstitelja: (3) Petnaeste godine vladanja cara Tiberija, dok je upravitelj Judeje bio Poncije Pilat, tetararh Galileje Herod, a njegov brat Filip tetararh Itureje i zemlje trahonitidske, i Lizanije tetararh Abilene, (2) za velikog svećenika Ane i Kajfe, dođe riječ Božja Ivanu, sinu

Zaštitnik je ivanovaca i karmelićana, Malte, Burgundije, Provanse, Firence, seljaka, pastira i vinogradara, arhitekata, zidara, restauratora i kovača, kožara i krznara, tkalaca i krojača, ličilaca, dimnjačara, vinograda, domaćih životinja. Pomaže pri glavobolji, vrtoglavici, epilepsiji i dječjim bolestima, a štiti i od tuče. Blagdan njegova rođenja slavi se 24. lipnja i to je dan bogat različitim običajima.⁴⁷ Naj-

Zaharijinu, u pustinji. (3) On obiđe svu okolicu jordansku propovijedajući obraćeničko krštenje na otpuštenje grijeha (4) kao što je pisano u Knjizi besjeda Izaije proroka: *Glas viče u pustinji: Pripravite put Gospodinu, poravnite mu staze!* (5) *Svaka dolina neka se ispuni, svaka gora i brežuljak neka se slegne! Što je krivudavo, neka se izravna, a hrapavi putovi neka se izglate!* (6) *I svako će tijelo vidjeti spasenje Božje.* (7) Govoraše dakle mnoštvu koje je dolazilo da se krsti: „Leglo gujinje! Tko vas samo upozori da bježite od skore srdžbe? (8) Donosite dakle plodove dostojne obraćenja. I nemojte početi u sebi govoriti: ‘Imamo oca Abrahama!’ Jer, kažem vam: Bog iz ovog kamenja može podići djecu Abrahamovu. (9) Već je sjekira položena na korijen stablima: svako dakle stablo koje ne donosi dobra roda siječe se i u oganj baca.“ (10) Pitalo ga mnoštvo: „Što nam je dakle činiti?“ (11) On im odgovaraše: „Tko ima dvije haljine, neka podijeli s onim koji nema. U koga ima hrane, neka učini isto tako.“ (12) Dodoše krstiti se i carinici pa ga pitahu: „Učitelju, što nam je činiti?“ (13) Reče im: „Ne utjerujte više nego što vam je određeno.“ (14) Pitahu ga i vojnici: „A nama, što je nama činiti?“ I reče im: „Nikome ne činite nasilja, nikoga krivo ne prijavljujte i budite zadovoljni svojom plaćom.“ (15) Narod bijaše u iščekivanju i svi se u srcu pitahu o Ivanu nije li on možda Krist. (16) Zato im Ivan svima reče: „Ja vas, istina, vodom krstim. Ali dolazi jači od mene. Ja nisam dostojan odriješiti mu remenje na obući. On će vas krstiti Duhom Svetim i ognjem. (17) U ruci mu vijača da pročisti gumno svoje i sabere žito u žitnicu svoju, a pljevu će spaliti ognjem neugasivim.“ (18) I mnogim je drugim pobudama Ivan narodu navješćivao evanđelje. (19) A Heroda je tetrarha Ivan prekorio zbog Herodijade, žene njegova brata i zbog svih njegovih zlodjela. (20) Svemu tome nadoda Herod još i ovo: zatvori Ivana u tamnicu (Mt 3,1-12; Mk 1,1-8; Iv 1,19-28).

Na proslavi Herodova rođendana plesala je Herodijadina kćerka iz prvoga braka. Zadivila je Heroda i on joj je obećao ispuniti želju. Nakon plesa Herodijadina kćerka pitala je majku za savjet što će zatražiti od Heroda, a ona joj je rekla da traži glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Ona je to i zatražila od Heroda koji joj je ispunio želju. To narodno pripovijedanje biblijske je provenijencije: (6) Na Herodov rođendan zaplesa kći Herodijadina pred svima i svidje se Herodu. (7) Zato se zakle dati joj što god zaželi. (8) A ona nagovorena od matere: „Daj mi, reče, ovdje na pladnju glavu Ivana Krstitelja.“ (9) Ražalosti se kralj, ali zbog zakletve i sustolnika zapovjedi da se dade. (10) Posla odrubiti glavu Ivanu u tamnici. (11) I donijese glavu njegovu na pladnju, dadoše djevojci, a ona je odnijela materu. (12) A učenici njegovi dođu, uzmu njegovo tijelo i pokopaju ga pa odu i jave Isusu (Mt 14,1-12) (usp. Mk 6,14-29; Lk 9,7-9). (Citirano: Marko Dragić: *Irudica u hrvatskome folkloru*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XIII/2017., br. 1, 137.)

47 Erhard Gorys: *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko 2003., 80-182.

značajniji ivanjski običaj svakako je paljenje ivanjske vatre, krijesa ili svitnjaka. Ta je tradicija široko raširena u cijeloj Europi. Gavazzi kaže da je „glavni običaj, koji gotovo da daje biljeg Ivanj-danu u cjelini Hrvata, to je paljenje ivanjskih vatara, kresova. Običaj je gotovo općehrvatski“.⁴⁸ Prate ga okupljanje oko ognja, pjevanje i ples te preskakanje preko vatre. Botica smatra da je preskakanje ognja „nedvojbeno ostatak drevnog kulta sunca – pri čemu vatra ima apotropejsku moć (...).“⁴⁹ Vatra simbolizira sunce, a sam blagdan podudara se s ljetnim solsticijem. Apotropejsku moć vatre dijele i ugarci preostali nakon što vatra dogori. Preko ugaraka se goni stoka, a oni se odnose u polje, vinograd, povrtnjak ili voćnjak. Mladi se kite cvijećem i zelenilom, a uz Ivanje veže se paprat kao biljka posebne magijske moći.⁵⁰

U Vinišću je bio običaj da večer uoči Svetoga Ivana svaka obitelj zapali svitnjak te da se preko vatre skače.

„Dan 24. VI. je Sveti Ivan. Uoči svetog Ivana običaj je bio da svaki komšiluk pali vatre (svitnjake) koji se preskaču. Obično bude pet vatri u nizu i svatko ih mora preskočiti tri puta.“⁵¹

GOSPA OD KARMELA

Blagdan Blažene Djevice Marije od brda Karmela slavi se 16. srpnja, a pobožnost Gospi Karmelskoj nastala je nakon ukazanja Blažene Djevice Marije sv. Šimunu Stocku, trećem generalu karmelićanskoga reda nazvanog prema brdu Karmel koje se nalazi iznad lučkog grada Haife u Izraelu. Pri tom ukazanju ona mu je dala škapular i rekla da će svatko tko ga bude nosio i s njim umro biti pošteđen paklenih muka.⁵²

U Vinišću se posebno slavila Gospa od Karmela na čiji je blagdan narod nakon mise i ručka običavao plesati kolo.

„Mi u selu tri crkve imamo: crkvu Srca Isusova kao glavnu, Gospu od Karmela i crkvu Gospe od Zdravlja. Crkva Gospe od Karmela je rađena 1723. god., a Gospe od Zdravlja je 1273. god., samo su brojevi zaminjeni i ona je jedna od starijih Crkvi u Dalmaciji. A ova je 1723. god. rađena koliko ja

48 Milovan Gavazzi: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb 1988., 86.

49 Stipe Botica: *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*. Zagreb 1995., 34.

50 Vitez u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*. Zagreb 2016., 123-125.

51 Anđelić, Neda, 1936. god., Vinišće, 28. V. 2017. god.

52 <http://www.laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Karmelska-Gospa.aspx>, pristupljeno 13. XI. 2019. u 13:12 sati.

znam, to mi je ono u glavi, i u njoj se održavala proslava za Gospu od Karmela. Uvijek smo imali gostujuće pope za Srce Isusovo, Gospu od Karmela. I onda bi dolazile jabuke bilice i obavezno bi se ispred Crkve prodavale. Za Srce Isusovo se ne sjećam, ali za Gospu od Karmela bi se uvijek na Viniškoj igralo kolo, kolo se kod nas igralo svaku nedjelju sve do 70-ih. I onda bi poslije mise svak iša doma za ručak, ako bi tko imao goste iša bi s gostima doma na ručak i negdje popodne oko 14 sati skupljali smo se na Viniškoj, gore kod seoske Čatrnje koja je bila opskrbljivala cilo misto vodom i tamo bi se igralo kolo, to je jedan od doživljaja. Igralo bi se dva, tri ure i muški i ženski, ali muški bi igrali i balote. Sjećam se ovdje su turisti počeli dolaziti 1963. god., 70-ih je bilo već dosta, oni bi svi dolazili u kolo, guštali i igrali s nama iako smo mi već u to vrijeme imali disko. Bili bi i štandovi, uvijek bi bili po dva, tri štanda s bižuterijama, igračkama za djecu, jo-ja, ...⁵³

VELIKA GOSPA

Slika Gospe od Milosti ili Sinjske Gospe nije se oduvijek nalazila u Sinju, već u Rami u maloj crkvi na Šćitu gdje je još od srednjeg vijeka Gospino svetište. Ne zna se točno kad je crkva sagrađena, ali se pretpostavlja da je postojala od 1402. godine, godine koja je ugravirana na kaležu koji je ramski narod donio u Sinj pri bijegu od turskih vlasti 1687. Postoji nedoumica u čije ime je bila posvećena crkva, u ime Blažene Djevice Marije ili pak u ime svetoga Petra. Nedoumica je vladala jer je pored crkvice postojao samostan koji je imao drugog patrona, što je neuobičajeno jer se inače samostan imenuje po crkvi.⁵⁴ U toj se crkvi sve do 1687. godine nalazila čudotvorna slika Gospe od Milosti nepoznatog autora. Podaci o podrijetlu slike nedostatni su i nepouzdan. Smatra se da potječe iz 15. st. i da su je misionari, među kojima je bio sv. Jakov Markijski, donijeli iz Italije.⁵⁵

Crkvi, samostanu i fratrma sudbina nije bila sklona. Godine 1463. Rama je pala pod tursku vlast, ali iste godine oslobađaju je Matija Korvin i Vlatko Hercegović. Borbe se nastavljaju i 1482. godine Rama je opet okupirana. Tužan dan za samostan, crkvicu i fratre bio je 21. travnja 1557. godine

53 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

54 Jeronim Vladić: *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*. Prozor 1991., 31.

55 Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII /2016., br. 1, 155.

kada su turski silnici pokrali i zapalili crkvicu i samostan te mučili i ubili šest redovnika: fra Luku iz Broćna, fra Luku iz Duvna, fra Petra iz Rame, fra Lavoslava iz Vrljike, fra Marka iz Tihaljine. Ime šestog stradaloga redovnika nije poznato.⁵⁶ Taj zločin počinili su „hajduci zulumčari“ pod vodstvom šeiha Gaibije. Unatoč svim ovim zločinima i stradanjima, slika Majke od Milosti čudesno je preživjela i jedan je musliman pronašao u ostacima paljevine. Uzeo je sliku i odnio je u hambar (žitnicu) u kojem je držao žito. Vrijeme je prolazilo, čovjek je trošio žito, ali nekako je hambar uvijek bio pun. U čudu, čovjek se povjerio svom susjedu koji ga je pak izdao fratrima i musliman je morao vratiti sliku. U narodu se priča malo drukčija priča, odnosno početak je isti, ali kraj se razlikuje. Prema ramskoj narodnoj predaji, musliman Bristina oženio je sina, a nevjesta je rekla: „Ili slika ili ja!“, pa je Bristina vratio sliku i od tada više nije bilo žita.⁵⁷

Crkva i samostan su obnovljeni, o čemu postoji spomen 1587. i 1598. godine, a ramski je samostan povremeno bio i biskupsko sjedište. Nakon obnove i povratka fratar, život im je prolazio u stalnom strahu od napada koji se i dogodio 1653. godine od strane janjičara. Janjičari su napali, pobili nekoliko fratar (nekoliko ih je uspjelo pobjeći), zapalili crkvicu i samostan, ali slika Majke od Milosti nekako je opet preživjela sve zločine. Tursko se nasilje tu ne zaustavlja, već se ponavlja 1662. i 1667. godine, no slika Majke od Milosti čudesno je preživjela sve ove napade i požare. Nakon velikog poraza Turaka pod Bečom 12. rujna 1683. godine, brojne kršćanske zemlje digle su ustanke da bi se oslobodile. Turci su ušli u rat s Mlečanima u kojem su oslobođeni dalmatinski gradovi, a bijes i nezadovoljstvo zbog poraza iskaljivali su na kršćanima Bosne i Hercegovine. Ramljani i fratri u strahu od Turaka pobjegli su iz Rame polovicom listopada 1687. godine u Cetinsku krajinu. U bijegu koji je organizirao fra Pavao Vučković pomagao im je mletački časnik Antonio Zeno. Kada su uzeli svu misnu odjeću, posuđe i knjige koje su mogli ponijeti te obožavanu Gospinu sliku, krenuli su na put preko planine Vran. Međutim, gvardijan samostana fra Stjepan Matić izgubio je razum te se vratio i sam zapalio samostan i crkvu da ih Turci ne obeščaste. Taj događaj opjevan je u epskoj pjesmi od 285

56 fra Ivan Marković: *Gospa Sinjska*. Zagreb 1899., 20; Jeronim Vladić: *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*. Prozor 1991., 37.

57 Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII /2016., br. 1, 156.

stihova. Nakon toga bijega u Rami dva stoljeća nije bilo fratarata, a broj Hrvata koji su tamo živjeli bio je malen.⁵⁸

Narod i fratri iz Rame došli su u Sinj u kojem su željeli ostati, ali se bližila zima i nisu se imali kamo smjestiti. U potrazi za smještajem razišli su se i naselili Cetinsku krajinu, Muć, Ogorje i Zagoru. Ljudi koji su nosili Gospinu sliku nastavili su put prema Mosoru i Dugopolju, odakle su ih Turci protjerali, pa su pobjegli prema Klisu. Konačno 9. siječnja 1688. godine došli su u Split i smjestili se u staroj benediktinskoj opatiji. „Gospinu sliku držali su sakrivenom. Kada su vjernici saznali da se u bosanskih fratarata nalazi čudotvorna Gospina slika, tražili su da se iznese i pokaže vjernicima. Fratri su se pobožali da im sliku ne uzmu te su je sakrili u kuću Jure Bubičića u Velikom Varošu, koji ju je stavio u ormar u izbi u kojoj nitko nije spavao. Osim njega to su znala samo dva brata.“⁵⁹ Domaćinova supruga dva je jutra nalazila odjeću ispred ormara uredno složenu, a kada je to rekla svom mužu, on je odmah ispred ormara zapalio žižak koji je konstantno gorio. Međutim, fratri i nekoliko ljudi koji su došli s njima odlučili su vratiti se u Sinj i tamo sagraditi crkvu i samostan. Pošto su crkva i samostan 1696. godine sagrađeni, preselili su se u Sinj, ali su Gospinu sliku još neko vrijeme ostavili u Splitu kako bi sve pripravili za njezin prijenos. Fra Antun Pletikosić ostao je u Splitu uz sliku. U skladu s prethodno usuglašenim planom, on je nakon nekoliko dana u okrilju noći uzeo Gospinu sliku i donio je do Radošića. Iz Radošića se javio sinjskim fratrima, a oni su u procesiji s pjesmom i praćeni brojnim vjernicima došli do Radošića i preuzeli Gospinu sliku te je odnijeli u Sinj. Slika je prvo smještena u crkvu svetoga Franje u kojoj je bila do 1714. godine. U međuvremenu su redovnici izgradili novu i ljepšu crkvu na boljem položaju pod Kamičkom u koju je slika preseljena. Samo šest dana nakon smještanja slike u njen novi dom, obznanjena je vijest da Turci planiraju napasti Sinj. Fratri su se podijelili u dvije skupine, prvu koja je otišla u Split i drugu koja je s Gospinom slikom u sanduku ušla u grad. Turci su napadali narod, ubijali, mučili, rušili i palili sve što im se našlo na putu, a za to vrijeme narod se u sinjskoj tvrđavi u plaču molio Gospinoj slici. Napad na

58 Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII /2016., br. 1, 161.

59 Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII /2016., br. 1, 163; Stanko Petrov: *Gospa sinjska – povijest sinjskoga prošteništa*. Zagreb 1928., 21.

samu utvrdu započeo je 8. kolovoza, a 14. kolovoza Mehmed-paša naredio je opći juriš. Turci su tri puta nasrtali, ali treći put iz nekog su se razloga prepali i u strahu pobjegli. Turci koji su preživjeli poraz pričali su kako su svaku noć viđali ženu osvijetljenu jarkom svjetlošću kako korača po gradskim zidinama. Svoju zahvalnost zbog njezine pomoći, časnici i vojnici odlučili su pokazati krunjenjem Gospine slike zlatnom krunom. Potom je održana procesija sa slikom kroz cijeli grad te je na koncu slika Gospe Sinjske unesena u crkvu, a prije postavljanja na oltar biskup joj je dao svoj blagoslov.⁶⁰

Danas se na Veliku Gospu (15. kolovoza) održavaju hodočašća u Sinj iz raznih hrvatskih gradova, ali i iz Bosne i Hercegovine i brojnih drugih zemalja. Ljudi hodaju do Sinja po nekoliko dana, čak i bosni, a vrijeme provode moleći krunicu. Najčešće se odredi zavjet zbog kojeg se ide u Sinj (zdravlje, sreća, mir) te se na dan Velike Gospe u Sinju nađe više tisuća vjernika:

„Posebno je ushićenje kada svećenici zapjevaju Zdravo zvijezdo mora i kada počnu iznositi Gospinu sliku. Tada mnogima poteku suze. Vjernici u procesiji Gospinu sliku prate s upaljenim svijećama i svetim barjacima. Na zvoniku zvona zvone, a na bedemima prangije pucaju. Ona čeljad, koja je morala ostati kući, na prozorima okićenim sagovima i barjacima sklopljenih ruku pozdravljaju Gospu. Kada bi procesija stigla do česme Petrovac ondje bi stala, svećenik bi okadio i blagoslovio česmu. Četvorica bi nosila Gospinu sliku. Spustili bi ju s ramena na ruke te bi spuštajući i dižući ju okretali je desno i lijevo, čineći tako znak križa. Tako bi bila blagoslovljena Varoš kao i svi vjernici koji bi u to vrijeme naokolo klečali. Procesija bi svršila u jedan sat, a potom bi uslijedila Velika misa u crkvi u koju bi stalo do tri tisuće vjernika.“⁶¹

Brojne legende prate čudotvornu sliku Majke od Milosti. Jedan od čestih motiva u tim legendama jest *promjena lica* Gospe. Odnosno, kada se održava misa za ozdravljenje nekog bolesnika, vjeruje se da Gospino lice mijenja boju. Prema predajama, ako porumeni, znači da će bolesnik ozdraviti, ali ako problijedi, molitva nije uslišena. Nadalje, postoji priča koja govori o ženi čija je kći patila od epilepsije. Žena je na dan Uznesenja Marijina od

60 Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII /2016., br. 1, 163-167.

61 Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII/2016., br. 1, 168.

jutra bila pred oltarom Gospe Sinjske, plakala i molila da joj kći ozdravi. Uplakanu je našao fra Mijo Anušić koji joj je rekao da ide doma jer joj je Gospa uslišila molitve. Uistinu, kada je žena došla kući, vidjela je da joj je kći drukčija, a kada je pitala obitelj što se dogodilo, ukućani su rekli da je čudesno ozdravila. Priča se i o Josipu Topiću kojeg je 1911. godine pogodio nesretan slučaj. Na željezničkoj pruži vlak mu je prešao preko noge. Josip se zavjetovao Gospi Sinjskoj da će u njezinu čast moliti krunicu i da će svake godine hodočastiti u Sinj. Nakon nepunih sedamdeset dana Josip je čudesno prohodao, a njegov doktor se zaklinjao da je to Božje djelo jer prema prirodnim zakonima to nije bilo moguće. U Sinju se vjeruje da je Gospa Sinjska spasila Sinjane od velikog potresa koji se dogodio 2. srpnja 1898. godine. Epicentar je bio u Trilju, a za vrijeme tri udara potresa u crkvi je slavljena misa. Fra Petar Bačić koji je predvodio misu bio je uvjeren da će se crkva i oltar sručiti na uplakani narod, ali to se nije dogodio. Nakon potresa brojni su ljudi pohodili crkvu da zahvale Gospi Sinjskoj što nijedan život nije izgubljen. Čudesna Gospa pomogla je izliječiti i oboljele od groznice, ospica, grlice, upale pluća, bolesti prstiju, ali pomogla je i brojnim u nevolji. Pomogla je Sinju za vrijeme suše u kojem je nakon brojnih molitava uskoro pala kiša, a i kuga koja je napala brojna mjesta zaobišla je Sinj. Posebno je potresno svjedočanstvo Mate Laneunića iz Kaštela kojem je 1892. godine sedmogodišnji sin Antun smrtno obolio. Dok je Mate radio u polju, saznao je da mu je sin na samrti, ali dok je došao kući, sin je umro. Obuzet tugom i bespomoćnošću, otac je zazvao pomoć Gospe Sinjske i zavjetovao se da će hodočastiti bos u Sinj, a nedugo nakon toga sin je u potpunosti ozdravio.⁶²

Vinišćani su, kao i mnogi drugi, hodočastili u Sinj, ali središnje slavlje u njihovu kraju događalo se na Drveniku:

„Išlo bi se u Sinj, a za ovo područje na Drveniku je glavna proslava za Veliku Gospu, a ko nije iša na Drvenik, uvijek je misa obavezna u Crkvi Gospe od Zdravlja na Orijevici. Kolo je bio obavezno, bez toga ne bi moglo proći, ali nečeg posebnoga nije bilo. Ja znam druga dica rekli bi da im se nikad nisu dali kupati za Veliku Gospu, a kod nas nije bilo tako, mi smo se cilo lito mogli kupati.“⁶³

62 Usp. Marko Dragić: *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar XII/2016., br. 1, 153-177.

63 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

SVAKODNEVNI ŽIVOT

Zemljopisni položaj uvelike je utjecao na svakodnevni život Vinišća pa su se njegovi stanovnici uglavnom bavili poljoprivredom i ribarstvom. Kazivačica svjedoči o nekadašnjim gospodarskim aktivnostima stanovništva i ističe kako je nekoć na tom planu postojala velika živost, a dani su ljudima prolazili u teškom radu.

„Šta se tiče svakodnevnog života u selu, ljudi su se uglavnom bavili poljoprivredom i ribarstvom. Živjelo se dosta siromašno. Obrađivala se svaka vrtača, krčili su se vinogradi, obrađivale masline, bilo je puno smokava i mendula. Ubralo bi se i po 200 vagona smokava, a danas jedva i dvije tone. Žene su također brale u ljetnim mjesecima kadulju i sušile i prodavale u Trogiru, u Biljanu, to je otkupna stanica. Ribarstvo je bilo dosta razvijeno, bilo je nekoliko plivarica kojom se lovila plava riba, kao što su srdela, inćun, ... Poslije Drugog svjetskog rata ljudi su bili okupljeni u Kolektivu, to je bila kao neka zajednica u kojoj se skupa radilo.“⁶⁴

SVADBE

Stupanje u brak jedan je od najvažnijih trenutaka u životu svake zajednice jer stabilna bračna zajednica pruža idealne okolnosti za dobivanje i odgoj potomstva. Uz vjenčanje se veže niz običaja bliskih folklornom kazalištu, ali srodnih i karnevalskim običajima. Tu je sličnost primijetio Lozica koji ističe kako se u obje prilike „dobro jede, pije, pjeva se i pleše uz glazbu, ponašanje sudionika je formalizirano, tu je povorka kao način kretanja, podjednako svatova kao i maskiranih ophodnika. Objе su situacije bliske kazalištu, teatrabilne su: i na svadbi i u kazalištu postoji podjela uloga. (...) Moglo bi se isto tako reći i to da u objema prilikama, svadbenoj i pokladnoj, prevladavaju veselje i lascivnost, pa bi se pojava svadbe u karnevalu možda mogla protumačiti emotivnom i tematskom srodnošću.“⁶⁵

Sukladno navedenome, i opis svadbe u Vinišću svjedoči o podjeli uloga i formaliziranom ponašanju članova svadbene povorke. Kazivačica svjedoči kako je povorku najčešće predvodio *diver* koji je svatovima upravljao. Neki dana prije svadbe pripremala se *dota* po koju su svatovi dolazili nakon vjenčanja, a djevojke su je nosile na glavi. Važan element svadbenih običaja u Vinišću bila je jabuka koju su smatrali simbolom darivanja mladenaca.

64 Anđelić, Neda, 1936. god., Vinišće, 28. V. 2017. god.

65 Ivan Lozica: *Hrvatski karnevali*. Zagreb 1997., 47.

„Okupljanje je bilo, hvala Bogu kod mlade, a dva tri dana prije bi se spremala dota. Onda bi se dota pakirala u konistre i onda bi njezine prijateljice došle kod nj, pa bi se ta roba slagala, ovisno šta su već imali, najčešće deke, lancune, jastuke, krpe, ručnike ... Onda kad bi se išlo iz crkve, išlo bi se prvo kod mlade i uzelo bi se tu dotu, nosile bi je cure na glavi. I onda bi se išlo kroz selo i jedan bi vodiya pir i napivava, to je najčešće bio diver. Na svadbi bi se napivavalo na jabuku koje je simboliziralo darivanje mladenaca, to je danas zamijenilo davanje kuverti, a tada nije bilo kuverti. Imala bi se jedna jabuka i onda bi ona išla od jednog do drugoga sa pjesmom: „Oj ti kume Luka, evo ti jabuka, podari mladence“. Onda bi se u jabuku nabadale pare s iglom, ja mislim. Još se sjećam kad bi svatovi išli kroz selo, onda bi neki stavili granu na put tako da svatovi ne mogu proći, dok ne plate. Ali onda je bilo specifično da su imali tog starog divera koji je piva. On bi se s tim domaćinom koji je postavio granu preko pisme dogovarao. I onda ovisno tko je bio bolji u tom napivavanju, ili bi ih pustili ili bi morali platiti.“⁶⁶

SLOBODNO VRIJEME

U prošlosti je u Vinišću bilo znatno više mladih i djece pa je i društveni život bio bogatiji. Nekoć je bio običaj da se mladi i stari okupljaju u sjeni stabala, posebice ljeti. Stariji bi pripovijedali priče s fantastičnim elementima, a mladi i djeca bi slušali. Uz to, djeca su se zabavljala različitim igrama.

„Mi smo živjeli na predjelu Krčina i bilo nas je ja mislim jedno dvadeset dice, a sad tu ima četiri stanovnika. Imali smo jednu koprvu, ispod nje smo uvijek svi sidili i stari i mladi, naročito liti. I ko dica smo se uvijek igrali na vatalo i igrali smo skrivača. Sićam se toga kako nas je bilo puno, puno više nego sada, a sad su svi otišli, kuće se prodale, ima par stranaca, ... I uglavnom smo slušali priče koji su stariji pričali o vješticama, duhovima. Ne sićam se neke posebne priče, ali uvijek je bilo vještica je bila ona, vještica je ova, skupljale su se u Slatinama i tako. Oko Čatrnje je bilo okupljalište mladih, pričalo bi se, pjevalo, svirala gitara, spuštalo niz kamen. A poslije se spuštalo na mul.“⁶⁷

DEMONOLOŠKE PREDAJE

Pripovijedanja o morama i vješticama pripadaju skupini demonoloških predaja. „Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s de-

66 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

67 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

monskim (onostranim) bićem.⁶⁸ U tim predajama najčešće je riječ o susretima s vješticama, irudicama, vukodlacima, đavlom (u obliku različitih životinja) te različitim drugim prikazama. Nerijetko je cilj tih predaja pronalazak sredstva kojim se čovjek može učinkovito oduprijeti demonskim bićima. One su mnogo puta prepričavane te su postale dio narodnoga vjerovanja.⁶⁹

More su prema narodnim vjerovanjima djevojke koje su se povještatile, a sinonimi za njih su i usidjelice koje napadaju čovjeka u snu i okupljaju se na Jurjevdan (23. travnja). To se biće u Južnih Slavena naziva još i *mura*, *zmora*, *morina*, *morica*, *morava*, a kod istočnih Slavena nazivaju ga *kikimora*.⁷⁰ More bi došle nekome u snu i mučile ga, a kad bi se čovjek probudio osjećao bi veliki teret i ne bi se mogao pomaknuti, a pomoć bi mu mogla pružiti samo neka druga osoba ako se u tom trenutku nađe pored njega. Karakteristično je za more da one ne ubijaju čovjeka, već uživaju u njegovoj patnji i mučenju. Njihov postanak tumači se različito od zemlje do zemlje, ali kod Hrvata je rašireno vjerovanje da su more djeca vještica ili da morama postaju djeca rođena u bijeloj košuljici. Kako bi roditelji spriječili da im dijete postane mora, morali bi uzeti tu bijelu košuljicu i izgovoriti: „Nije vila ni vištica, nego prava kršćanica“. Kada bi mora jednom napala čovjeka, vjerovalo se da bi se čovjek mogao osloboditi od nje samo ako je pozove na zajam. Predaja kazuje kako je jednu ženu noćima opsjedala mora. Žena je gubila san i od straha nije znala što napraviti pa je nakon nekoliko dana otišla gataru. Gataru joj je rekla da idući put u snu pozove moru na zajam i da će onda saznati tko je uznemirava. Žena je tako napravila, a potom joj je žena iz sela došla na vrata po zajam. Nakon što joj je rekla kako zna da je ona mora, više je nije opsjedala u snu. More su se osvećivale i momcima koji su ih ostavili, zadirkivali, ali i djevojkama zbog zavisti. Nadalje, imale su moć da se pretvore u neku životinju preko noći i na taj način muče čovjeka, ali kad bi došla zora, tu bi moć izgubile. Ako bi ih netko uhvatio, obećale bi sve samo da se njihova tajna sačuva. Upravo zbog te moći osobe koje su more opsjedale često bi spavale s nožem pri ruci tako da životinju mogu ubosti.⁷¹

68 Marko Dragić: *Tradicijske priče iz Zagore*. Split 2017., 81.

69 Stipe Botica: *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb 2013., 390.

70 Luka Šešo: *Živjeti s nadnaravnim bićima*. Zagreb 2016., 58.

71 Marko Dragić: *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*. Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca 2012. u Unešiću, Split 2013., 208-210.

O napadima more u Vinišću se pripovijeda:

„Kod nas puno se pričalo o vješticama. Recimo rekli bi pritisla te mora, pritisla te vještica. To je u današnje vrijeme teški snovi, more, ka u noći je bila vještica. I prva žena koja ti ujutro dođe pitati soli, ona je vještica, ta ti je bila u noći i ta te pritisla, sila na tebe, gušila te. Ljudi su pričali da se ne mogu pomaknuti, da bi bili svega svjesni, ali da se jednostavno nisu mogli pomaknuti.“⁷²

Vještice (babe, vidine, coprnice, viške, vidurine itd.) žene su koje su sklapele krvlju potpisane nagodbe s đavlom, a u zamjenu su dobivale nadnaravne moći. Zamišlja ih se kao stare žene, grbavih leđa i nosa koje jašu na metli, ulaze kroz ključanicu, jedu djecu, bludniče s đavlom i bacaju uroke, spremaju ljubavne napitke te noću u obliku leptira ili svjetlosti lebde četiri metra iznad zemlje. Šešo bilježi kako se u Istri pripovijeda da se vještice rađaju u košuljici crne ili crvene boje. Moći dobivaju nakon inicijacije u zreloj dobi te postaju sposobne napustiti vlastito tijelo u obliku muhe i odletjeti na neko udaljeno mjesto gdje će se boriti. U istarskim predajama vještice se bore protiv dobrih krsnika.⁷³

Za razliku od bajki gdje su vještice anonimne, u demonološkim predajama riječ je o stvarnim osobama koje nanose zlo drugoj osobi.

„U hrvatskoj tradicijskoj kulturi vještice su imale zle oči, zlo srce, a dušu đavolsku. Okupljale su se na posebnim mjestima u sumrak ili oko ponoći, pričaju kome su naudile i dogovaraju se gdje će učiniti sljedeće zlo. Govorilo se da vještice imaju moć napustiti svoje tijelo za vrijeme spavanja.“⁷⁴

Kada bi napustile svoje tijelo, postajale bi neke životinje, najčešće crne muhe koje ulaze u čovjeka kroz usta kada spava ili leptir, pa bi se navečer, ako bi u kuću ušao leptir, svi trudili izbaciti ga jer su vjerovali da je to vještica. Leptiru bi se rastrgala krila uz riječi: „Dođi sutra, dat ću ti soli.“ Ako bi se sutradan pojavio netko po sol, vjerovalo bi se da je ta osoba vještica. Posebna je moć vještica bacanje uroka, a najrašireniji je strah ili vjerovanje u vještice koje bacaju uroke svojim očima, odnosno u žene s urokljivim očima. Vjeruje se da su to žene s plavim ili zelenim očima koje mogu uzrokovati stradavanje

72 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

73 Luka Šešo: *Živjeti s nadnaravnim bićima*. Zagreb 2016., 74.

74 Marko Dragić: *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*. Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca 2012. u Unešiću, Split 2013., 203.

osoba i domova. Naravno i muškarci su mogli biti vješci i za njih se vjeruje da svojim pogledom mogu oslabiti nečije zdravlje (posebno dječje) trajno ili privremeno. Sve ove vještice i vješci okupljali bi se na pokladni utorak u ponoć oko stabla oraha.⁷⁵

Kazivačica iz Vinišća svjedoči kako je od oca čula priču o njegovu iskustvu iz mladosti kada je u noći susreo velikog bijelog psa i čuo strašnu buku, a o svome iskustvu nije htio govoriti ukućanima.

„Moj pokojni otac, on je puno puta pričao o tim vješticama, on je pričao svoje doživljaje. Sićam se da sam slušala iz njegovih ustiju. Jedan puta ko momak, šesnaest, sedamnaest godina, ko dite, on se navečer poslije sastanka sa društvom, vraćao oko ponoći doma. Kaže na Strugi, ispod Koprive kod koje smo se igrali i sidili, dočeka ga je veliki, bijeli pas. I kaže da mu je prišao, iša ga pomaziti i on je na jedan put nesta, taj pas je nesta. I dole niže niz put, ko da se ruše svi zidovi, takva buka nastala, kaže men se samo kosa digla na glavi i ja sam uletija u kuću i mama ga pitala šta mu je, a on kaže ništa, ništa, nije tia kazat. I kaže ja sam sutra dan iša dole niz te vrtle di su ti zidovi, nigdje kamena nije palo.“⁷⁶

Demonološke predaje o *vukodlacima* pripovijedaju o mrtvacima koji su zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vode. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kolcem (ili sa sedam glogovih kolaca). U nekim krajevima (primjerice Hrvatskomu zagorju) vjerovalo se da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka. *Kudlaci* su zli i uvijek nastoje naškoditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema pričama, oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset i četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se u to doba zatekne na putu jer bi mu se moglo dogoditi svakakvo zlo. Zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspelo kao obrana od zlih sila, ali i pomoć u rasuđivanju pravih smjerova putovanja. U Vinišću kod Trogira vjerovalo se u *kodlake* (*vukodlake*) koji su posebno mogli naškoditi djeci, pa kad bi djeca, a i odrasli, hodali noću (pogotovo kraj gro-

75 Usp. Marko Dragić: *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*. U: Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca 2012. u Unešiću, Split 2013., 195-227.

76 Anđelić, Ljubica, 1958. god., Vinišće, 26. V. 2017. god.

blja), držali bi palac u ruci i tri puta izgovarali: „Zapori kozlakov. / Isus prid nan, / Gospe za nan“. Ili: „Isusova brado, / Marijino mliko, / tri mise Božićne, / tri mise Uskrsne, / slavno sveto Vodokršće.“⁷⁷

ZAKLJUČAK

Suvremeni zapisi iz Vinišća svjedoče nam o postupnom nestanku i zaboravu nekadašnjih običaja. Kazivačice se u pripovijedanju pozivaju na priče koje su čule u djetinjstvu i mladosti ili govore o običajima koje su u prošlosti imale priliku vidjeti. Starija kazivačica pamti detalje obreda i običaja koji su se izvodili povodom važnih dana za zajednicu, a mlađoj kazivačici ti su detalji nepoznati ili te običaje poznaje samo u grubim crtama. Više pozornosti u kazivanju poklanja elementima koji su njoj kao djetetu u trenutku o kojem pripovijeda privlačile pažnju poput pripreme slastica ili uvođenja božićnog drvca, a u mladosti promjene načina na koji se dočekivala Nova godina. Upečatljiv trag u kazivanjima ostavila su svjedočanstva o napadima demonskih bića, mora i vještica.

Iz analiziranih zapisa moguće je primijetiti kako je do velike promjene u percepciji narodnih običaja i njihova zapuštanja došlo u sedamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća te su dolaskom modernoga doba izgubili svoju važnost i mjesto koje su nekoć zauzimali. Riječ je o raširenom fenomenu koji, udružen s demografskim padom koji je najviše evidentan u ruralnim sredinama, prijeti i zadnjim ostacima hrvatske tradicijske baštine. Stoga, iznimno je važno nastaviti s terenskim radom i bilježenjem usmenoknjiževnih oblika, običaja, obreda, ophoda i usmenoknjiževnih primjera koji su nezaobilazan dio nematerijalne kulturne baštine.

⁷⁷ Marko Dragić: *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, Zadar, VIII/2013., br. 1, 184.

CONTEMPORARY RECORDINGS OF TRADITIONAL HERITAGE IN VINIŠĆE

Summary

Paper analyses field recordings of examples of traditional heritage from Vinišće. Vinišće is a settlement within the vicinity of Trogir which once was a part of Trogir municipality and today is administratively a part of the Marina municipality. Name Vinišće is of Slavic origin and means vineyard which is in accordance with economic conditions in that area. The first written record about the existence of the settlement dates to the year 1272.

Analysed recordings were made in 2017 and are the result of testimony by two tellers from Vinišće. They described traditional rituals, customs, processions and beliefs present in their settlement. Some descriptions are more substantial, such as the description of the Christmas Eve day customs, description of a wedding party or the description of superstitions, while others are more rudimentary in nature and confined to short notes, just a few sentences long, such as the portrayal of the customs on the feast day of St. John the Baptist. Also, the tellers differ in the knowledge of the material they are talking about. The younger teller is less acquainted with details of some of the customs of which the other, older teller, knows more details. That is the expected result of the changes that occurred in the second half of the twentieth century due to the modernisation of the society and the migration of populace from the rural areas. Generations that grew up before these changes still remember the times when the traditional heritage was an important element in the life of a community and therefore they can testify about the former wealth of folk customs of which today many have fallen into oblivion.

Keywords: Vinišće, traditional heritage, customs, rituals, superstitions

